

ՇԵՂՎԱԾ ՎԱՐՔՈՎ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՀԵՏ ՏԱՐՎՈՂ ՍՈՑԻԱԼ-ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ

Քրիստինե Պետրոսյան

Երևանի Հայրուսակ համալսարանի «Ռոսլին» ակադեմիա, դասախոս
Ընդունված է տպագրության, 20.06.2023

Ամփոփագիր. Շեղվող կոչվում է այն վարքաձևը, որը չի համապատասխանում սոցիալական սպասումներին, շեղված է տվյալ սոցիալական, հասարակական խմբերի, տվյալ հասարակության և մշակույթի կողմից ընդունված սոցիալական նորմերից: Անհատական սոցիալ-մանկավարժական չափանիշն արտացոլում է յուրաքանչյուր անձի արժեքը: Տվյալ չափանիշին համապատասխան՝ մարդուն ներկայացվող ժամանակակից պահանջները չեն սահմանափակվում հասարակական նորմերը, հրահանգները կատարելով, այլ ենթադրում են նաև ինքնաճանաչողություն և ինքնակատարելագործում: Քննարկված են շեղվող վարքի հիմնական տիպերը և տրված են համապատասխան առաջարկներ:

Հիմնաբաներ. սոցիալ-մանկավարժական, հասարակական նորմ, դեիկվենտ, հանցավոր վարք, ինքնաճանաչողություն, ինքնակատարելագործում:

Ներածություն.

Շեղվող վարքի առաջատար չափանիշների Ե.Վ. Չմանովսկայայի դասակարգումը հիմնված է խախտվող նորմի և վարքի հետևանքների առանձնացման վրա: Այս տեսանկյունից շեղվող վարքի տարատեսակներն են հակասոցիալական, ասոցիալ կամ անբարո և աուտոդեստրուկտիվ (ինքնակործանիչ) վարքը [1,2]:

Հակասոցիալական վարքը այն վարքագծային դրսևորումներն են, որոնք հակասում են գործող իրավական նորմերին և ներառում է բոլոր այն գործողություններն ու արարքները, որոնք արգելված են գործող օրենսդրությամբ:

Ասոցիալ կամ անբարո է այն վարքը, որը շեղված է բարոյական նորմերի կատարումից և վտանգում է հասարակական հարաբերությունների ներդաշնակ ընթացքը:

Ինքնակործանիչ (աուտոդեստրուկտիվ) վարքը դրսևորվում է հոգեբանական նորմերից շեղումներում և վտանգում է անձի զարգացմանն ու ամբողջականությանը: Նրա հիմնական ձևերն են սուիցիդալ վարքը, կախվածությունները, ֆանատիկ վարքը (օրինակ՝ ներգրավվածությունը ապակառուցողական-կրոնական ադանդավորական շարժումներում), վիկտիմ վարքագիծը և այլն:

Շեղվող վարքի հիմնական տիպերն են՝ [3,4]:

- Թափառաշրջիկությունը.

Մրանց ներկայացուցիչները չսոցիալականացված մարդիկ են, ովքեր մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով չեն կարողացել գտնել իրենց տեղը հասարակության մեջ և արդյունքում հայտնվել են հասարակությունից դուրս:

- Հարբեցողությունը.

Ինչպես մեծամասնությունը վկայում է՝ խուլիգանության 90%, բռնաբարությունների 90% և մնացած հանցագործությունների 40%-ը կապված են հարբեցողության հետ: Սպանությունների, գողությունների, խմբակային հարձակումների և հասցված ծանր

մարմնական վնասների 70%-ը կատարվում են ոչ սթափ վիճակում գտնվող անձանց կողմից: Ամուսնալուծությունների 50%-ը ևս կապված է հարբեցողության հետ:

- Թմրամոլությունը.

Թմրանյութերն իջեցնում են նյարդային և ֆիզիկական ակտիվության մակարդակը, առաջացնելով հետևյալ էֆեկտները՝

- √ Անալգեզիա (ցավի թեթևացում)
- √ Հանգստացում (հուզմունքից ազատում, մկանային ռեակցիա)
- √ Հիպնոզ (թմրեցման իրավիճակ և քնահարություն)
- √ Էյֆորիա (վայելք և բավարարվածություն)

Թմրանյութի օգտագործման ժամանակ մարդը կախվածություն է ձեռք բերում թմրանյութի նկատմամբ: Ավելի ու ավելի մեծացնելով ընդունման չափը, հաճախ մահանում են գերազանցելով թույլատրելի չափը:

- Սեքսուալ շեղումներ, մարմնավաճառություն.

Սեռական շեղումները համընդհանուր ընդունված սեռական դերային վարքի նորմներից ոչ պաթոլոգիական շեղումներ են: Երիտասարդ տարիքում սեքսուալ դեվիացիաները կարող են ծագել հիմնականում երկու պատճառներով՝

1. տվյալ տարիքին բնորոշ հիպեր սեռականության և չձևավորված բարոյական արժեքներով,
2. սոցիալական միջավայրում դերային կողմնորոշվածության բացակայություն (ծնողական տուն, նշանակալի անձինք և այլք), և ինչպես փաստում են հոգեբանական տրավմաները հանգեցնում են անհատի հոգեբանական կերտվածքի դեֆորմացիային:

- Դելիկվենտ և հանցավոր վարքի տիպեր.

Դելիկվենտ է կոչվում այն վարքաձևը, որը քրեական օրենսգրքի տեսանկյունից ուղղակիորեն դատապարտելի իրավախախտում չէ (ծեծկոտուքներ, աննշան գողություններ, գործից ուշացում և այլն):

Մեթոդ

Հետազոտության օբյեկտը շեղվող վարքով երեխաների հետ սոցիալական մանկավարժի աշխատանքի առանձնահատկություններն են:

Հետազոտության առարկան շեղվող վարքով երեխաների հետ սոցիալական մանկավարժի աշխատանքի կազմակերպման գործընթացն է:

Հետազոտության նպատակը շեղվող վարքի ձևավորման վերաբերյալ տարբեր տեսությունների, երեխայի շեղվող վարքի նախադրյալների, պատճառների և դրանց ձևավորմանը նպաստող գործոնների և այդ խմբի հետ սոցիալ-մանկավարժական աշխատանքի առանձնահատկությունների ուսումնասիրումն է:

Վերոնշյալ նպատակը ենթադրում է հետևյալ խնդիրները.

1. Ուսումնասիրել շեղվող վարքի վերաբերյալ համապատասխան գրականություն:
2. Բացահայտել մանկական ակոհոլիզմի, թմրամոլության, մարմնավաճառության հիմնական պատճառները, դրանց ձևավորմանը նպաստող գործոնները, հետևանքները:

3. Պարզել սոցիալ-մանկավարժական գործունեության, դրա բովանդակության՝ նպատակի, մեթոդների, տեխնոլոգիաների առանձնահատկությունները շեղվող վարք դրսևորող երեխաների հետ:

4. Վերոնշյալ մարդկանց ինտեգրել հասարակություն՝ ապահովելով նրանց առողջ սոցիալականացումը:

5. Իրականացնել հետազոտություն շեղվող վարքով դպրոցականների հետ՝ պարզելու, թե որքանով են հակված շեղվող վարքի զբաղեցրած դերը և այլն:

Հետազոտությունը իրականացնելիս կիրառվել են անկետավորման, դիտման, առկա գրականության և փաստացի պետական կառույցների կողմից տրվա ինֆորմացիայի վերլուծություն:

Արդյունքներ

Համաձայն ուստիկանության քրեական հետախուզության վարչության անչափահասների ընդունման և տեղաբաշխման բաժնի տվյալների ՀՀ-ում հաշվառված թափառաշրջիկ երեխաների թիվը 2018 թվականի տվյալների 4մուրացիկ և թափառաշրջիկ անչափահաս: Մեր հանրապետությունում հետազոտությունները վկայում են, որ թափառաշրջիկների հիմնական մասը վաղ տարիքում ընդգրկված չեն եղել ընտանիքի հուզական կառուցվածքի մեջ, ինչի արդյունքում էլ նրանք օտարվել են ծնողներից և ընտանիքից նույնպես:

Սոցիալ-մանկավարժության տեսանկյունից հարբեցողությունը վտանգավոր ազդեցություն է ունենում ընտանիքում բարոյահոգեբանական մթնոլորտի ձևավորվելու վրա, երեխայի առողջ զարգացման, ինչպես նաև լիարժեք անձնավորություն զարգանալու համար:

Ուստիկանության ներկայացրած վիճակագրական տվյալներով՝ 2020 թվականին Հայաստանում հայտնաբերվել է թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի հետ կապված հանցագործությունների 1226 դեպք՝ նախորդ տարվա 1088-ի փոխարեն:

2023 թվականի սոցիոլոգիական հետազոտությունները Հայաստանի Հանրապետությունում հայտնաբերել են 143 դեպք: Տելեգրամ ալիքով մասնագետները բարձրաձայնում են, որ անել է թմրանյութեր օգտագործող անչափահասների ու կանանց թիվը: Հաշիշ կամ այլ արտադրական կանեփ օգտագործողների քանակը պրակտիկորեն հավասար է երիտասարդ մարդկանց ընդհանուր քանակին: Թմրանյութն ակտիվորեն օգտագործողների 4/5 մասը դրանք սկսել է օգտագործել 15-17 տարեկանից:

1990 թ. կատարված ուսումնասիրություններն ու հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ.

- Հարավային Աֆրիկայում մարմնավաճառության նպատակով օգտագործվել է 18 տարեկանից ցածր 28-30 հազար երեխա, որոնց կեսը 10-14 տարեկան է,

- Հնդկաստանի 6 ամենամեծ քաղաքներում սեռական շահագործումների են ենթարկվել 18 տարեկանից ցածր 21-30 հազար երեխա,

- Դոմինիկյան Հանրապետությունում մանկահասակ մարմնավաճառների թիվը 30 հազար է,

- ԱՄՆ-ում անչափահաս մարմնավաճառների թիվը հասնում է 300 հազարի:

Մարմնավաճառությանը զբաղվող կանայք ՀՀ-ում առավելապես այքի են ընկնում 18-30 տարիքային խմբի ներկայացուցիչները: Իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչները փաստում են, որ անչափահաս մարմնավաճառները կազմում են մարմնավաճառների ընդհանուր թվի 10-15%-ը:

Քննարկում.

Շեղված վարքի սոցիալ-մանկավարժական կանխարգելումը ենթադրում է իրավական, հասարակական, տնտեսական, բժշկա-սանիտարական, մանկավարժական, սոցիալ-հոգեբանական ընդհանուր և հատուկ միջոցառումների համակարգ:

Կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացման արդյունավետության պայմանները նրանց համալիր բնույթն են, հաջորդականությունը, տարբերակվածությունը և ժամանակին լինելը:

Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը առաջարկում է տարբերել առաջնային, երկրորդային և երրորդային կանխարգելումները:

Առաջնային կանխարգելումն ուղղված է այն անբարենպաստ գործոնների հեռացմանը, որոնք առաջ են բերում որոշակի անցանկալի երևույթներ, ինչպես նաև այդ գործոնների նկատմամբ անձի կայունության, դիմադրողականության բարձրացմանը:

Երկրորդային կանխարգելման նպատակը ռիսկի խմբերի հետ աշխատանքում հոգեկայունության և վարքագծային խաթարումների բացահայտումն ու հաղթահարումն է:

Երրորդային կանխարգելումը կարող է ուղղված լինել կայուն վարքագծային շեղումների նախագգուշացմանը:

Սոցիալ-մանկավարժական կանխարգելիչ միջոցառումները կարող են ընդգրկվել բոլոր երեք մակարդակների միջոցառումների համալիրում: Այն առավել արդյունավետ է այն պայմանների և պատճառների վրա կենտրոնացման ժամանակ, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ազդում են շեղվող վարքի կազմավորման գործընթացի վրա, հատկապես դժվարությունների, խնդիրների առաջացման առավել վաղ փուլում:

Եզրակացություն

Սոցիալ-մանկավարժական և հոգեբանական միջամտության առաջատար մեթոդներն են՝

1. թրենինգները

2. սոցիալ-մանկավարժական և հոգեբանական խորհրդատվությունը:

3. Սոցիալ-մանկավարժական հոգեբանական միջամտության տարատեսակներից է նաև ճգնաժամային նախագգուշացումն ու կանխարգելում, որը հատկապես նպատակահարմար է կիրառել արտակարգ իրավիճակների սթրեսային ներգործության հետևանքով զարգացող վարքագծային խաթարումների հաղթահարման միջոցառումների ժամանակ:

Ելնելով թեմայի բնույթից՝ շեղվող վարքի պատճառականության շղթայում մեզ առաջին հերթին հետաքրքրում էին այն պայմանները, որոնք ներգործելով անձի վրա՝ խաթարել են նրա հոգեբանական կայունությունը՝ վերափոխելով նրա վարքի դրդապատճառային ոլորտում առկա արժեքային կողմնորոշումների, համոզմունքների համակարգը:

Հղումներ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. - М.: Аспект Пресс, 2011. - с. 378.
2. Диагностика и коррекция социальной дезадаптации подростков: Пособие для психологов, педагогов, психосоциальных и социальных работников / Под ред. С.А. Беличевой. - М., 2010. - с. 287.
3. Плоткин М.М. Социально-педагогическая помощь детям из неблагополучных семей // Педагогика. - 2007. - №1. - С.47-51.
4. Трус И. Школьники с девиантным поведением: особенности воспитания Воспитание школьника. - 2007. №7. - С.44-46.

Кристине Петросян - СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РАБОТА С ДЕТЬМИ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ. Поведение, не соответствующее социальным ожиданиям, называется девиантным. Девиантное поведение можно определить как поведение, отклоняющееся от социальных норм, принятых данной социальной группой, данной социальной группой, данным обществом и культурой. Индивидуальный социально-педагогический стандарт отражает ценность каждого человека. В соответствии с этим стандартом современные требования к человеку не ограничиваются выполнением социальных норм и предписаний, но предполагают также самопознание и самосовершенствование. К основным типам девиантного поведения относятся: бродяжничество, алкоголизм, наркомания, сексуальные отклонения, проституция, виды делинквентного и преступного поведения.

Kristine Petrosyan - SOCIAL-PEDAGOGICAL ACTIVITIES WITH CHILDREN WITH DEVIANT BEHAVIOR. Behavior that does not meet social expectations is called deviant. Deviant behavior can be defined as behavior that deviates from the social norms accepted by a given social group, a given social group, a given society and culture. The individual socio-pedagogical standard reflects the value of each person. In accordance with this standard, the modern requirements for a person are not limited to fulfilling social norms and instructions, but also imply self-knowledge and self-improvement. The main types of deviant behavior are: vagrancy, alcoholism, drug addiction, sexual deviations, prostitution, types of delinquent and criminal behavior.

Keywords: Deviant behavior, social-pedagogy, social norms, self-knowledge and self-improvement